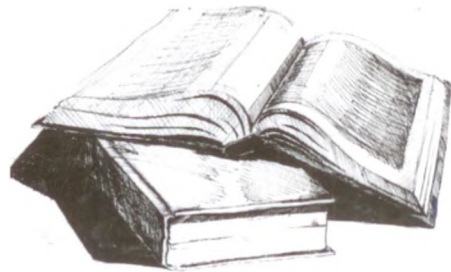


4+8
С 91

Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства



Збірник наукових праць

Випуск 23

2018

Збірник укладено за матеріалами Міжнародної наукової конференції «Українська література в загальноєвропейському контексті» (19–21 квітня 2018 р., м. Ужгород), присвяченої 80-річчю від дня народження доктора філологічних наук, професора Лідії Григорівни Голомб.

Засновник і видавець

Ужгородський національний університет

Наукове фахове видання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 820 від 11 липня 2016 року

*Свідчення про державну реєстрацію:
КВ № 15314 – 3886Р від 5 червня 2009 р.*

Відповідальний редактор

І. В. Сабадош, доктор філологічних наук, професор

Редакційна колегія

В.В. Барчан, доктор філологічних наук, професор (відповідальна за випуск)

Н.П.Бедзір, доктор філологічних наук, професор

Л.О. Белей, доктор філологічних наук, професор

Ю.М. Бідзіля, доктор філологічних наук, професор

М.С. Васьків, доктор філологічних наук, професор

А.О. Виноградов, доктор філологічних наук, професор

І.М. Зимомря, доктор філологічних наук, професор

С.С. Кіраль, доктор філологічних наук, професор

П.М. Лизанець, доктор філологічних наук, професор

Г.П. Мацюк, доктор філологічних наук, професор

О.Ф.Мигoliniнець, кандидат філологічних наук, доцент

О.Ю. Кузьма, кандидат філологічних наук, доцент (секретар)

С.М. Пахомова, доктор філологічних наук, професор

Л.М. Устюгова, доктор філологічних наук, професор

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ НАРЦИСІЗМУ В НОВЕЛІ О.КОБИЛЯНСЬКОЇ «Valse mélancolique»

Анотація. Дослідження проводиться в руслі психолінгвістики, що яскраво репрезентує сучасні лінгвістичні парадигми. У статті досліджується мовне вираження нарцисизму в художньому тексті. Зосереджується увага на таких рисах, як *культ краси, полярні стани, нарцисична травма, оцінювання та знецінення, характеристика стосунків*. Аналізуються мовні кореляти цих психологічних станів.

Ключові слова: *нарцисизм, нарцисична особистість, ознаки нарцисизму.*

Інтерпретація нарцисизму на рівні мови художнього тексту добре вписується в рамки сучасної психолінгвістики, позиції якої ще не дуже міцні в Україні. *Психолінгвістичний* механізм аналізу передбачає декодування авторського мовлення, оскільки певні психологічні риси не впадають в око відразу, вони можуть ховатися в найнепомітніших на перший погляд мовних елементах. Разом з тим, нарцисизм пронизує сюжет, образи, Я-концепцію, тому без часткового залучення елементів літературознавчого та психологічного аналізу не обійтися. У *літературознавчому* аспекті окремі прояви нарцисизму в персонажному дискурсі інших письменників досліджували О.Білецький, Н.Гаврилюк, М.Гіряк, М.Ільницький, А.Печарський, І.Чернова. Нарцисизм у персонажах О.Кобилянської аналізували Т.Гундорова [2], Г.Левченко [6], М.Павлишин [7]. Ознаки авторського нарцисизму в її «Щоденниках» дослідила Н.Колошук [5]. На відміну від традиційного літературознавства, сучасна психолінгвістика давній міф про нарциса екстраполює не на літературні образи, сюжет, не на автобіографічний дискурс, а на *особистість самого автора*, закодовану в художньому мовленні. Мета нашої статті – декодувати текст новели О.Кобилянської «Valse mélancolique», дослідити вербальне вираження прихованого нарцисизму самої авторки. У такій площині цей твір ще не досліджувався, тому наша стаття має новизну.

Нарцисизм, починаючи ще від З.Фройда та Ж.Лакана, асоціювався з такими ознаками, як егоїзм, агресивність, самозакоханість. Сучасні психологічні погляди представлені в роботах Х. Кохута, М. Балінта, Д. Віннікотта, К. Хорні, Б. Мура, Д. Файна, Дж. Сандлера; у них нарцисизм розглядається як характеристика нормального психічного розвитку особистості. Англійський психоаналітик Е. Джонс аналізував грандіозність, гординю та завищену самооцінку нарцисичних осіб. Слово «нарцисизм» походить від грецького міфу, в якому гарний молодий чоловік на ім'я Нарцис бачить своє відображення у воді й закохується в нього; згодом перетворюється на квітку. Вчені не дійшли спільної думки про те, чи слід вважати нарцисизм психічним розладом. У роботах О. Кернберга, М. Кляйн, Г. Розенфельда, К. Абрахама йдеться про нормальну та патологічну форми нарцисизму.

Про нарцисизм у межах психічної норми як особистісний феномен писала Ю.Свинаренко [8]. «Оптимальний нарцисизм особистості розглядається як гармонійний та інтегрований стан цілісності, тимчасової стабільності і позитивно-афективного забарвлення уявлення особистості про себе, яке сприймається як «ідеальний стан» гарного самопочуття і виявляється як орієнтоване на себе та інших сприйняття реальності» [цитуємо за: [8]]. Погоджуємося з тими дослідниками, котрі вважають, що здоровий нарцисизм існує і є необхідною умовою розвитку [8]. Опираючись на психологічну літературу, наведемо основні характеристичні риси нарцисичної особистості, серед них: 1) грандіозне відчуття самозначимості; 2) захопленість фантазіями необмеженого успіху та влади; 3) віра у власну унікальність, яку можуть оцінити лише "вибрані унікальні" особистості; 4) потреба у захопленні іншими її персоною; 5) відчуття привілейованості; 6) експлуативний підхід у міжособистісних стосунках; 7) відсутність емпатії; 8) задрощі до досягнень інших; 9) нахабна, зухвала поведінка. Багато цих ознак знаходимо в аналізованому творі О.Кобилянської «Valse mélancolique». Нарцисизм наскрізь пронизує новелу, вкраплюючись у сюжет, образи, Я-концепцію наратива, мову.

Нагадаємо фабулу. В одному помешканні проживають три дівчини, три талановиті мистецькі натури: майбутня вчителька Марта, малярка («артистка») Ганна, піаністка Софія. Живуть дівчата у світі мистецтва, музики, шукаючи краси та гармонії у творчості. Вони такі різні, але водночас і такі схожі. Марта – втілення розсудливості й доброти, Ганнуся – палка, імпульсивна, волелюбна, Софія — чутлива, вразлива, витончена. І всі закохані в красу, мистецтво. Долі дівчат складаються по-різному. Марта стала зразковою дружиною і матір'ю. Ганна народжує сина без чоловіка. Найтрагічніше склалася доля Софії. Через матеріальну скруту вона не змогла зреалізувати себе. Останньою краплею став звук розірваної струни. Дівчина померла.

Письменниця порівнювала своє життя із життям однієї з героїнь твору — Софії Дорошенко. Хоча насправді усі три героїні Ольги Кобилянської дуже нагадують її саму, що стане зрозуміло після

детальнішого аналізу мовних фактів. Та і сама авторка стверджувала, що "... майже кожний нарис має щось із справдішнього життя в собі". О.Кобиланська була людиною з модерним мисленням, новими поглядами на життя, що дозволило їй створити модель «нової» жінки суспільства. Як зазначає О.Керечан, «нарцисичний фокус пов'язаний значною мірою з потребою в досягненні. Особа з нарцисичною фіксацією – це людина, яка постійно дуже багато вимагає від себе та інших і живе в полі дуже високих очікувань» [3, с.138]. Такими є всі три героїні новели. Це істинні аристократки, естети, жінки європейського типу, які прагнуть удосконалити себе і бути незалежними від чоловіків. Так, Марта «вчилася музики і мови, і прерізних робіт ручних, ба – і все інше, щоб стало колись капіталом і обернулося в хосен», Ганна хоче стати «цілком своїм паном», щоб «розмахнути крилами під небеса» [4, с. 394]; Софія мріє досягти висот після консерваторії: «Наша музика запре всім віддих. Тепер я ще простий музикант, не вдам так, але відтак...» [4, с. 422].

Нарцисичні особистості дуже часто переконані у власній унікальності, особливо хизуючись зовнішньою красою, високим положенням, перевагою над рештою сірою масою людей, завищеною самооцінкою і думками про власні таланти. Приміром, «артистка» Ганна «тішилася великою симпатією межи своїми товаришками» [4, с. 393]; була «претензійна і розпещена» [4, с. 394], з «вибухами артистичної натури» [4, с. 398]; жила «відповідно артистичним законам» [4, с. 394], артистів називала «вибраною горсткою суспільності» [4, с. 394]. У власній унікальності частково впевнена і Марта: «Німочка не вмiла так по-англійськи, як я» [4, с. 404]. Знає собі ціну і на перший погляд дуже скромна піаністка Софія. «Мій фах вибагливий, і жадає зараз для себе не стісної волі», – говорить вона [4, с. 409].

Привабливою рисою нарцисичних особистостей є особлива трепетна, навіть перебільшена любов до краси і гармонії. Велика частотність лексем краса, гармонія, елегантність, гарно, красиво може видавати в авторці постійний потяг до ідеалу («лиш сама гармонія й краса; «лише ми одні піддержуємо красу в житті» [4, с. 394]; «в погоні за красою» [4, с. 395]; «була гарна», «збудована була прегарно» [4, с. 396]; «прегарний темно-синій костюм» [4, с. 400]; «тут красно» [4, с. 401]; «найменша краса вражає мою душу» [4, с. 405]; «тут..панує тонша краса» [4, с. 409]; «...щодо гармонії у відносинах, то ми вміємо її цінити...»; «грає гармонія велику роль» [4, с. 409]; «... змінилася незаметно в красу» [4, с. 411]; «прекрасні білі руки» [4, с. 415]; «вона є сама краса» [4, с. 416]; «елегантна, пишна, мов княгиня» [4, с. 431]; «пориваючою красою» [4, с. 431]) (виділення у цитатах наші. – Авт.). Естетизація зовнішності, одягу, побуту є наскрізною у творі. Наведено ще кілька фрагментів: «Була гарна сама собою.

Ясна, майже попеляста блондинка, з правильними рисами і дуже живими блискучими очима. Збудована була прегарно» [4, с. 396]; «... гарна і має смутні очі» [4, с.402]; «Профіль був у неї чисто класичний» [4, с. 403]; «Спить, мов царівна» [4, с. 413]; «З крою її правильних уст гадаю, що не пристрасна; з широких скронь, що вірна; і з брів, що сполучаються між очима, що вміє тайну заховати» [4, с. 413]; «...кімнати елегантно уряджені» [4, с. 394]. Культ зовнішньої й внутрішньої довершеності як детермінант нарцисичності міцно займає одну з основних позицій у творі, тому є типовим показником психологічної сутності самої авторки.

Серед нарцисичних ознак є і менш привабливі. Так, у науковій літературі «нарцисів» нерідко характеризують як «маятник з високою амплітудою», маючи на увазі їх два полярні стани: то божественно прекрасні і всемогутні, то повні невдахи й нікчеми; то спокійні, то дуже нервові. Маємо підтвердження і в тексті новели. Приміром, Ганнуса – «дразлива і химерна, коли малювала, була в щоденній житті наймилішою людиною» [4, с. 393]; «тут в одній хвилі кидалася, гарячилася й змагалася, а вже в другій – була доброю» [4, с. 398]; Софія – «Побачивши се, вона страшно змінилася. Неописанна ненависть відбилася на її звичайно спокійній лиці, а очі заіскрилися злобою» [4, с. 416]. В останньому мікроконтексті є ще один показник – нарцисична лють. «Чим вищий показник нарцисичної люті – тим більш ця агресія втрачає свій конструктивний характер та стає руйнівною внутрішньою силою для особистості, деструктивною агресією» [9, с. 490]. Найвища вираженість цього показника – в образі художниці Ганни: «Артистка роздрознилася. Кидала речами об землю, роздирала ескізи, проклінала свою долю, що виглядала як драконища дівчина» [реакція на підвищення оплати за квартиру. – Авт.] [4, с. 396]; «була до крайности роздрознена», «плакала своїм сильним пристрасним плачем аж до утоми, аж поблідла» [4, с. 404]; «терла нервово руки» [4, с. 407]. Та може охоплювати лють й спокійну Марту: «Мені спалахнула кров у лице, – я засоромилася і розлютилася. Ніколи не відчула я жодної заподіяної мені Ганнусею прикрасності так сильно, як у тій хвилі...» [4, с. 408].

Нарцисичні особи можуть вдаватися до такої маніпулятивної дії, як знецінення об'єкта. Цей показник проявляється в схильності людини до спалювання, знецінення оточуючих, сприйняття їх небезпечними, підступними. Приміром, напередодні знайомства з Софією Ганна, ще й не побачивши її, впевнена, що нова сусідка буде «балаклива», «з лиця бридка», з «дурним бубнінням», з «некультурними привичками» [4, с. 397]. Називає її то швачкою, то вчителькою «з отупілими нервами» [4, с. 404].

Показником порушеної нарцисичної регуляції є також надто занижене почуття власної гідності;

у тексті новели це є значимою деталлю самохарактеристика Марти: «...а я така бідолаха супроти неї» [4, с. 404]; «Чулася такою дрібною й незначною перед нею, що й не находила слів про свою нижчість» [4, с. 412]; «Чула, що стояла чимось нижче, далеко нижче від неї; що була супроти неї лише якоюсь простою робітницею» [4, с. 415].

Нарцисизм впливає і на міжособистісні стосунки. Міжособистісна привабливість може набувати характеру сталих зв'язків між людьми й переходити у взаємну тривалу прихильність. З.Фрейд у своєму есе «Про нарцисизм» [10] розширив цей термін, щоб пояснити різницю між тим, хто патологічно занурений у себе, і тим, хто має звичайний інтерес до самого себе. Звернімося до тексту новели. Малярка Ганнуса роздумує: «...не будемо, приміром, жінками чоловіків або матерями, лише самими жінками. ... Будемо людьми, що не пішли ані в жінки, ані в матері, а розвинулися так вповні» [4, с. 395]. Погоджується з нею і Марта: «Чому не жились би двом-трьом незамужнім жінкам, коли згоджувались би своїми натурами...» [4, с. 396]. Як справжній «нарцис», Ганна «мала багато поклонників, але сама не залюбувалася ніколи» [4, с. 404]; «не чіпається її любов» [4, с. 405]. З.Фрейд, говорячи про вибір об'єкта, відзначав, що "жінки люблять самих себе з тією же інтенсивністю, з якою їх любить чоловік", підкреслюючи, що жіночий вибір часто буває по нарцисичному типу [11]. Персонажі твору вельми прихильні одна до одної: «Ми просимо вас остатися в нас і перенести симпатію свою й на других» [4, с. 409]; «Я любила її безгранично ...» «любила вона мене і називала своєю «жінкою» [Марта про себе і про Ганну. – Авт.] [4, с. 396]; «Артистка залюбилася в ній, мов мужчина, і майже задавлювала її своїм щирим ...занадто виявленим чуттям» [4, с. 414] [Про Ганну й Софію. – Авт.]; «...я дуже щаслива, що ви опинилися, що ви опинилися між нами» [Ганна до Софії] [4, с.412]; «Любила її пристрасно та запевнювала її, що вона просто з неба

зсланий ангел, саме для неї зсланий ангел... [Ганна про Софію. – Авт.] [4, с. 416].

Духовний нарцисизм О.Кобилянської вплинув і на відтворений нею феномен творчості. Олюднення нарцисичного творчого ідеалу втілено в образі Софії, що мала «тонко зорганізовану натуру» [4, с. 416], «...в ній було щось, що вимагало тонкості в думках поведінні супроти неї» [4, с. 416]. Софія в житті зазнала приниження: її зрадив коханий. Мовою психології це називається **нарцисичною травмою**, а художньо підсилюється найприкметнішими рисами дівчини – постійно смутними очима та змарнілим лицем: «Лице змарніле, зі смутними очима» [4, с. 400]; «просто гарна і має смутні очі» [4, с. 402]; «...гляділа на мене своїми великими смутними очима» [4, с. 419]; «...очі її, великі, смутні очі, засіяли предивним блиском» [4, с. 422]; «...личко з великими смутними очима» [4, с. 425]. Свою нереалізовану любов Софія сублімує не просто в музиці – в музиці душі. Однак у контексті твору ми спостерігаємо не тільки розквіт, але й передчасне завершення творчого періоду людини мистецтва через сумні реалії життя. «Смутний акорд закінчення» [4, с. 429] – такою промовистою метафорою характеризує Кобилянська свою Софію, а заодно й саму себе, немовби кинувши останній погляд на незреалізований власний талант.

Отже, мова та образи новели «Valse mélancolique» стала символом зв'язку між авторкою та її творінням. Художній нарцисизм Кобилянської позбавлений паталогічного змісту і сприймається більше як культ досконалості, краси, вишості й неповторності. На мовному рівні це підтверджується високою частотою вживання лексем *краса, гармонія, елегантність, гордість*. Через літературно-психологічну модель «нової» жінки письменниця-класик передала власну нарцисичну самосвідомість. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні нових нарцисичних рис в інших творах О.Кобилянської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гундорова Т. Кобилянська – Довженко: навколо «Землі», або різниця аналогій/ Тамара Гундорова // Слово і час. – 1997. – № 11–12. – С.57–62.
2. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.
3. Керечан О. Гештальттерапія нарцисичних розладів Особистості/Оксана Керечан // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С.138 – 144.
4. Кобилянська О. Ю. *Valse mélancolique* /Ольга Кобилянська // Ольга Кобилянська. Вибрані твори. – К.: Державне видавництво художньої літератури «Дніпро», 1974. – 393 – 431.
5. Колошук Н.Г. «Щоденники» Ольги Кобилянської як его-текст епохи декадансу: нарцисизм жіночого «я» [Електронний ресурс] / Н.Г.Колошук – Режим доступу: <http://esnuir.cenu.edu.ua/bitstream/123456789/3602/1/>
6. Левченко Г.Д. Психологічна інтерпретація прози Ольги Кобилянської: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.01.01 «Українська література» / Г.Д. Левченко. – К., 2005. – 20 с.
7. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання : [наук. видання] / Марко Павлишин. – Б.М. : Акта, 2008. – 357 с.
8. Свинаренко Ю.В. Поняття нарцисизм та його характеристика/ Ю.Свинаренко // Психологічне консультування і психотерапія. – 2014. – Вип. 1–2. – С.265–271. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

9. Свиначенко Ю. В. Особливості нарцисичної регуляції особистості дівчат з різним типом прихильності до партнера / Ю. В. Свиначенко // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2015. – № 3. – С. 486–493. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tiprr_2015_3_61.

10. Фрейд З. О нарцисизме / З. Фрейд // Очерки по психологии сексуальности. – Минск : Поппури, 2003. – 480 с.

11. Фрейд З. Психология сексуальности. – Изд-во Тарсеvич С., «Прамеб» Минск, 1993. – 275 с.

Vitalia Papish

Linguistic realization of narcissism in O.Kobylianska's story "Valse mélancolique"

Summary. The research was done in terms of psycholinguistics, which belongs to the cognitive sciences, representing the modern scientific era. The article is devoted O.Kobylianska (1863 – 1942), famous Ukrainian writer, representative of modern prose. The linguistic confirmation of narcissism in feature fiction is presented. The attention is focused on such terms as narcissistic injury, guilt, evaluation and impairment, psychological repression, avoidance of relationships. It is analyzed the linguistic correlates of these psychological states. The relationships between linguistic and psychological parameters of creative personality are established. The prospects of development of the linguistic psychoanalysis are outlined.

Key words: narcissism, narcissistic personality, features of narcissism.

Одержано 28.03.2018 р.

© Папіш В., 2018